

zise

Told- og Skattehistorisk Tidsskrift

24. årgang

2001

Nr. 3

Zise - Told- og Skatthehistorisk Tidsskrift er medlemsblad for Told- og Skatthehistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsens medlemmer er told- og skattedirektør Ole Kjær, København (formand), overarkivar Henrik Fode, Århus (næstformand), seniorforsker, lic. phil. Leon Jespersen, Fraugde (redaktør), fuldmægtig Gunnar Jakobsen, København (sekretær), specialkonsulent Birthe Buur Hansen, Ålborg (kasserer), regionschef Palle Castbak, Kalundborg, ekspeditionssekretær Aage E. Hansen, Padborg, kommitteret René Mikkelsen, København, og regionschef Hans Jørgen Mortensen, Viborg.

Medlemskab af Told- og Skatthehistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Told- og Skatthehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

Kontingentet andrager 60 kr. om året for enkelte medlemmer,
500 kr. for institutioner og firmaer.

Biblioteker kan tegne abonnement for 60 kr.

Zise udkommer tre gange om året, og hvert hefte indeholder ca. 40 sider.

Bidrag til Zise bedes sendt til
redaktøren, Leon Jespersen,
Ørbækvej 746, 5220 Odense SØ, e-mail: leonjepsersen@mail.tele.dk
eller til sekretæren,
fuldmægtig Gunnar Jakobsen,
Told- og Skatthehistorisk Selskab, Østbanegade 123, 2100 København Ø.

ISSN 001 05-8355
Tryk: Wadmann ApS, Thisted

Våbenskjolde og redaktørskifte

Såvel forside som bagside er taget i brug for at vise det prægtige, nyopførte renæssancepalæ Esbjerg toldkammer, som det tog sig ud i år 1900. Billedet figurerede også i sidste nummer, men i et mindre format, som ikke helt lod hverken de strunke, blankpudsede toldere eller renæssancepalæet vederfares retfærdighed.

Den franske forfatter Jules Romains lader i »De gode Viljer« en engelsk journalist harcellere over de franske tolderes pølseformige udseende: »De forekom mig ikke blot bemærkelsesværdige og gennemført små. Men ved samspillet mellem deres korpulence og deres påklædning, navnlig ved at knapperne trak stoffet i forskellige højder, syntes deres krop at bestå af lutter poser anbragt ovenpå hinanden. Selv kasketten, som var ukendelig af ælde, dannede en pølse mere over deres hoved, der ligeledes viste tendens til at lægge sig ud. Da deres uniformer var snavsede og fulde af fedtpletter og ikke siden deres tilvirkning havde været i nogensomhelst forbindelse med pressejernet, og da deres linned og undertøj, altsammen meget forsømt, stak ud på forskellige steder – enten der hvor de nævnte pølser mødtes, eller der hvor de var revnefærdige af udbulning – repræsenterede alt dette i mine øjne en samling typer, der udmærkede sig ved en frastødende mangel på elegance, selv om den i visse henseender virkede troskyldig og beroligende...«

Vi må konstatere, at hvis blot Jules Romains havde ladet sin rejsejournalist ankomme til Esbjerg i stedet for til Calais, ville skildringen have flydt over af begejstring over de velklædte og velsoignerede toldere. Bortset fra kontrol-lør Bang virker de danske toldere også høje og statelige sammenlignet med deres undersætsige franske kolleger. Hvad i øvrigt de enkelte Esbjergtoldere angår, henviser vi til billedteksten s. 77, men i det store format er der et par interessante detaljer, der pludselig falder i øjnene. Her savner vi unægteligt det værk om toldkammerbygninger, som vore svenske og norske brødre forlængst har sikret sig, men som mangler i Danmark.

Esbjerg toldkammer opførtes 1897 af en af datidens fineste arkitekter, kgl. bygningsinspektør Vilhelm Petersen (1830-1913), der også havde bygget Københavns toldkammer (1872-1875, nedrevet 1977) og det pompøse Søkortarkiv ved Nordre toldbod, som står endnu. Samme år som Esbjerg toldkammer byggede han det monumentale Rønne toldkammer i italiensk renæssancestil (se Mogens Laus artikel i Zise 1998 nr. 2) og få år senere Nykøbing Falster toldkammer i værdig nyklassicisme. Indiskutabelt en alsidig herre.

Faktisk havde Vilhelm Petersen som ung vundet en konkurrence om domkirkens facade i Firenze. Han var yngre broder af kobberstikkeren Mag-

nus Petersen, der illustrerede utallige historiske og arkæologiske værker og blev kendt som restaurator af kalkmalerier. Den historiske interesse er også udtalt på Esbjerg toldkammers facade. Vi befinder os vistnok i ungrenæssancen tilsat stænk af nordisk sengotik. I denne sammenhæng tiltrækkes opmærksomheden af det flotte kongevåben over hoveddøren og Christian IX's navnetræk over portalen, der kan tjene som introduktion til Erling Svanes artikel i dette nummer om toldvæsenets våben og symboler.

Som man ser blomstrede heraldikken i toldvæsenet omkring 1900. Det ormede gespenst, der vrider sig bag våbenskjoldet på Esbjerg toldkammer, er tydeligt i slægt med det skrækindjagende 16-hovede uhyre på Langebro Toldkontrol, som Erling Svane gengiver. Men herved har vi allerede foregrebet dette nummers pièce de résistance.

For seks år siden indledte jeg en anmeldelse med disse ord: »I sit otium har toldinspektør Erling Svane kastet sig over studiet af heraldik« (Zise 1995 s. 142). Til min skræk indser jeg nu, at den tilsyneladende uskyldige bemærkning rummer en dyb usandhed. Erling Svane havde dengang udgivet en bog om Danmarks våben – rigsvåbenet og kongevåbenet – og uhyre passende skriver han nu om toldvæsenets våben gennem tiderne. Men interessen for heraldik var bestemt ikke opstået efter pensioneringen, som jeg fik antydnet. Erling Svane har hele livet jævnsides med sin løbebane i toldvæsenet dyrket Danmarks-historien og heraldikken og må ubetinget betragtes som professionel.

Toldinspektør Erling Svane (født 1929) er fra Århus, hvor han kom i toldvæsenet som elev i 1946. Han nåede også at virke i det fusionerede told- og skattevæsen, inden han gik på pension i 1991. I 1994 udgav han »Det danske Rigsvåben og Kongevåben« (anmeldt i Zise 1995 s. 142-143). Tro mod sin hobby, senere mere professionelt sit felt, bærer han på billedet et slips med Heraldisk Selskabs våben, fem åbne kroner.

Han har et stort forfatterskab bag sig og har siddet i bestyrelsen for mange lærde selskaber.

Zise bringer desuden i dette nummer to erindringsglimt. Det gamle toldvæsenes mange tjenesteboliger langs kyster og strande tilhører snart en fjern fortid. En af de sidste var gendarmboligen ved Brunsnæs, halvøen, der fra Broager rager godt ud i Flensborg fjord. Her bor endnu Broagerlands sidste gendarm, Kristian Dalgaard, som i dette nummer beretter om sin tjeneste på en af Danmarks mange udposter. Kristian Dalgaard er født i

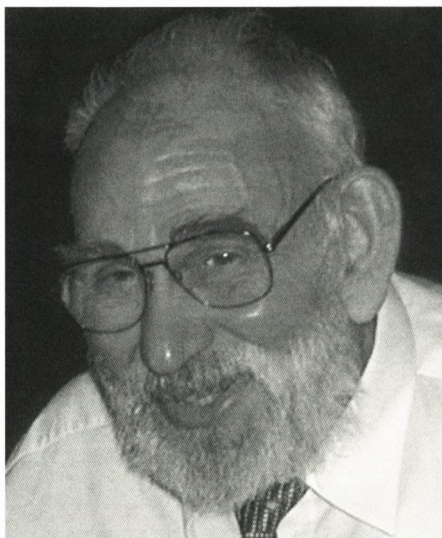
1921 i Glyngøre og altså fyldt 80 år.

Ofte har jeg beklaget mig over de mange blinde pletter på Zises Danmarks kort. Der findes dog også steder, som efterhånden er pænt dækket ind. Et af dem er Lemvig, som inspirerede både Peter Søndergaard (Zise 1998 s. 99-106) og nu også Niels Vange i dette nummer. I hans erindringsglimt møder vi atter den joviale toldforvalter Edgar Hansen, dog i et lidt mildere lys end i Peter Søndergaards udgave. Niels Vange kom til Lemvig som ung, uskyldig elev, mens Peter Søndergaard gjorde tjeneste som toldmedhjælper og altså helbefaren tolder. Selv om der kun er fire år imellem de to erindringer, supplerer de udmærket hinanden.

Ny formand og ny redaktør

På selskabets generalforsamling den 18. september indtraf flere små sensationer. De fremmødte så dog ud til at reagere med fatning. Formanden er med kort varsel rykket nordpå, hvor det skovrige gouvernement Nordsjælland trængte til en fast hånd, der kunne sørge for, at dets intrader atter fossede ind i statskassen, selv om de ikke længere som på Christian IV's tid består af vildtbrade, trækul og skovsvin. Vel skal Hans K. Nielsen ikke residere på selve Frederiksborg slot, men dog indenfor tårnurs hørevidde på det pompøst klingende Gefionsvej.

Hans K. Nielsen er selskabets femte formand. De to første var tolddirektørerne V.E. Parving (1977-1981) og C.A. Nielsen (1981-1990), idet vort bedagede selskab faktisk går i sit 25. år.

Niels Vange (født 1935) virkede i mange år som toldassistent i Præsto og toldfuldmægtig i Køge, indtil han blev pensioneret i 1997. Sidst i karrieren nåede han at ramle ind i et så nymodens fænomen som selskabstomere. I artiklen fortæller han ikke (men har betroet redaktøren), at han i elevtiden noget overraskende blev opsøgt af sin ukendte morfader, der var kaptajn på Storebæltsfærgen og forærede ham et klaver, som han øvede sig på i Lemvig. Siden har musikken været hans store interesse, og han virker i dag som akkompagnatør af et helt sangkor.

Told- og skattedirektør Carsten Jarlov (1990-1995) var selskabets tredie formand, afløst af direktøren for Grænseforskningsinstituttet, Henrik Becker-Christensen (1995-1996), der holdt stolen varm, mens Jarlov indtog sit nye domæne, rigets slotte og ejendomme. Hans K. Nielsen, chef for Økonomi-afdelingen i told- og skattestyrelsen (1996-2001), løftede i sin sidste beretning sløret for det store projekt,

han har søsat, fembindsværket Dansk Skattehistorie, hvis første bind (af undertegnede) om Danmarks skatter i middelalderen indtil 1340 er tæt på at udkomme.

Som hans afløser og dermed selskabets sjette formand valgte generalforsamlingen den nybagte told- og skattedirektør, Ole Kjær, som med syv mileskridt og let forpustet nåede frem midt i en hektisk præsentationsrunde. Ole Kjær talte varmt om de historiske dimensioner af told og skat og modtoges af medlemmerne med noget, der umiskendeligt lignede entusiasme.

En redaktør skal helst sprudle af idéer og initiativ. Læserne er forhåbentlig ikke studset, men efter seks årgange og 20 Ziser følte jeg selv, at tiden var inde til at takke af, som allerede bebudet i sidste nummer. Jeg er strengt taget Zises anden redaktør efter Jan Kanstrup (1978-1982) og før

Anders Monrad Møller (1984-1995), men har siddet længst i sidste ombæring (1995-2001).

Selskabets vedtægter indebærer lidt kuriøst, at redaktøren vælges på generalforsamlingen, men valget er altid fredsommeligt faldet på den designerede kandidat. Jeg kan heller ikke forestille mig et bedre valg til min efterfølger end selskabets mangeårige medlem, fhv. universitetslektor, nu seniorforsker Leon Jespersen, som en enig bestyrelse pegede på. Leon Jespersen er fynbo og har stadig sit hjem på fødeøen mellem levende hegn og små bindingsværkshuse i det idyllyske Fraugde, men han har mange andre kvalifikationer. I flæng kan vi nævne, at han fra sit virke på Rigsarkivet og som censor ved universiteterne har nær berøring med Danmarks historikerverden, som utvivlsomt vil komme Zise til gode.

Mikael Venge

Toldens våben

af Erling Svane

Danmarks gamle toldvæsen, der oprettedes som etat af Christian IV i 1632, opnåede en alder af 358 år som selvstændig statsvirksomhed, indtil toldvæsenet som bekendt i 1990 blev fusioneret med det statslige skatvæsen. I løbet af de 358 år forstod toldvæsenet altid at »gøre sig synlig«. Toldruller, plakater, uniformer, toldtegn, toldflag, cirkulærer såvel som toldkamre, grænseovergange og skilte blev alle forsynet med symboler, men ét bestemt symbol på, at nu var det toldvæsenet, der optrådte, fandtes ikke.

Kongevåben og statsvåben

Af symboler, der har været brugt gennem tiderne, må først og fremmest nævnes kongernes våbenskjold, også kaldet det store rigsvåben (det af flere våbenmærker sammensatte skjold, se fig. 4) og Danmarks våben, skjoldet med de tre løver og ni hjerter, også kaldet det lille rigsvåben (statsvåbenet, se fig. 17). Endvidere optræder kongernes monogrammer, således på Christian IV's ordinans i 1632 samt på alle toldkammerbygninger fra 1700-tallet og frem. Der anvendtes undertiden særmærker, statsvåbenet lagt på to nøgler eller på en Neptunfork og en Merkurstav, og endelig forekommer et rundt skilt med ordet TOLD og symbolet på toldflaget. Alt brugt uden klare retningslinier.

Det nuværende statsvåben, det lille rigsvåben, var fra sidst i 1100-tallet indtil sidst i 1300-tallet de danske kongers våben. Skikken at føre våbenskjold opstod midt i 1100-tallet, hvor Europas fyrster og riddere begyndte at mærke deres skjolde med enkle figurer i klare farver. Man må tænke på, at våbenskjoldet var en beskyttelse for bæreren i kamp og krig. Skjoldets figurer var beregnet på at opfattes hurtigt, på lang afstand og under kampsommel.

Efterhånden blev våbenmærkerne arvelige indenfor slægten, ligesom der med tiden opstod et fast og detaljeret system for mærkernes udformning og brug. Valdemar Atterdag og kong Olav, Margrethe I's søn, var de sidste konger, der som personligt våben førte de tre løver i deres våbenskjold. Dengang var der ikke ni hjerter i skjoldet, men feltet uden om de tre løver var bestrøet med hjerter, som man senere opfattede det (i virkeligheden var hjerterne søblade). Dronning Margrethe brugte ikke de tre løver, men optog i stedet de tre kroner i skjoldet som det oplagte symbol på de tre riger, hun regerede over, Danmark, Norge og Sverige, der i 1397 blev samlet i Kalmarunionen.

Margrethes adoptiv søn og efterfølger, Erik af Pommern, satte som den første flere skjoldmærker i våbenskjoldet for at demonstrere, at han var konge over flere riger og lande. I hans rigssægl fra 1398 ses skjoldmærkerne

Forordning /
Huor efter
Tolden aff ind og udførende
Vahre / sampt aff Skibene til Last og Hasnepenge / Stem
Consumptionen saa viit til Vands indkommer saa og Trælast og
Tiere Tienden / sampt Accisen i Kiøbstæderne efter denne Dag / indtil videre
allernaadigste anordning i Danmark og Norge skal opbergis.

Kiøbenhavn/
Findis til kiøbs paa vor Frue Kirkegaard oc paa Versen /
hos Daniel Paulli / Kongl. Maj. Boghandler / Aar 1672.

Fig. 1. Forsiden af 1672-forordningen, der rummer toldtarif for Danmark og Norge samt instruktion for tolderne og vejledning for de handlende og søfarende. De 13 skjoldmærker i Christian V's våben er (med uret) Norges løve, Sveriges tre kroner, de Goters løve, de Venders lindorm, Gotlands lam, Islands stokfisk, Slesvigs to løver, Holstens nældeblad, Stormarns svane, Ditmarskens rytter, Oldenburgs to bjælker, Delmenhorsts kors og Øsels ørn (Det kgl. Bibliotek).

Fig. 3. Stenrelieffet fra Christian V's nye Københavns toldbod af 1735 (foto: forfatteren).

opbergis«. På titelbladet ses Christian V's sammenstillede våben, et centralt placeret skjold med Danmarks tre løver og ni hjerter omgivet af 13 mindre skjolde eller felter med lande- og provinsvåbener. Skjoldet kronedes af en lukket kongekrone og blev holdt af to flyvende engle (fig. 1).

Skattekammerkollegiet afløstes i 1679 af Rentekammeret. Når Rentekammeret udtrykte sig på kongens vegne, anvendte det kongens segl, der også viste et sammenstillet Christian V-våben. Dette våben var dog lidt anderledes. Det centrale skjold rummede nu våbenmærkerne for både Danmark og Norge samt de tre kroner, der på dette tidspunkt var Sveriges våben, men ved brug i danske våbener skulle minde om Kalmarunionen. I ring uden om det kronede, centrale skjold var anbragt 15 mindre skjolde

med våbenmærkerne for kongens lande og provinser (fig. 2). På andre dokumenter – såsom til toldstederne – anvendte Rentekammeret et våben med tre løver og ni hjerter lagt oven på to korslagte nøgler.

I 1735 stod Københavns nye toldkammer færdigt ved havneløbet nord for den gamle bydel, som blev toldvæsenets domicil indtil vor tid. Rentekammeret sørgede for, at den gavflignende frontispice på bygningens forside blev udsmykket med det endnu bevarede stenrelief (fig. 3).

I relieffet ses årstallet 1733 samt Christian VI's buste flankeret af Neptun og Merkur, til højre for Neptun Christian VI's og dronning Sofie Magdalenes kronede monogram og til venstre for Merkur kongens våbenskjold. Det sidste var våbenet fra 1721, da Slesvig inkorporeredes i det danske

rige, og Slesvigs to ukronede løver blev flyttet fra midterskjoldet til hovedskjoldets 3. felt sammen med de tre kroner (fig. 4). Relieffet kom senere til at pryde en fløj af den nu nedrevne frilagerbygning. Det kan i dag ses på den bygning i Amaliegade, der i 1977-1978 opførtes til Direktoratet for Toldvæsenet, og som nu rummer Energistyrelsen.

I 1760 oprettedes et nyt Vestindisk-Guinesisk Rente- og Generaltoldkammer, der overtog Rentekammerets treløvevåben med de to korslagte nøgler (fig. 5).

Fig. 4. Det nye kongevåben af 1721. Slesvigs to løver er flyttet fra midterskjoldet til hovedskjoldet (segl på indlemmelsespatentet af 22. august 1721).

Fig. 5. Vestindisk-Guinesisk Rente- og Generaltoldkammers segl, som er identisk med det gamle Rentekammersegel. Det kronede treløvevåben er lagt på to krydsede nøgler. Under skjoldet elefantordenens insignier (Told • Skat-museet).

Under Christian VII og Frederik VI skete der flere ændringer i toldvæsenets tilhørsforhold. Fra 1768 til 1816 sorterede det under et Generaltoldkammer, afbrudt af et intermezzo i 1771 under et af Struensee oprettet Finanskollegium, der dog kun bestod i godt et år indtil Struensees fald. I 1816 blev Generaltoldkammeret slået sammen med Kommercekollegiet, og der anvendes også det kronede treløvevåben lagt på to nøgler (fig. 6). Denne ordning bestod indtil 1848, hvor kollegierne blev nedlagt og afløst af ministerierne.

I 1781 indførtes et såkaldt toldtegn for, at tolderne kunne legitimere sig.¹ Det skete længe før, uniformer kom på

Fig. 6. General Toldkammer og Commerce Collegiet førte dette segl 1816-1848 (foto: forfatteren).

Fig. 7. Toldtegnet fra 1781 promenerer det såkaldte kabinetsvåben. De tre løver er ikke de flotteste, man har set (Told • Skat-museet).

tale. Mærket i toldtegnet var det såkaldte kabinetsvåben, et reduceret kongevåben, idet kun våbenmærkerne for Danmark, Norge og den nordiske union sad i skjoldet (fig. 7). Kabinetsvåbenet anvendtes i udstrakt grad af kongerne i 1700-tallet.

Norges afståelse i 1814 førte til flere ændringer i det danske kongevåben af 1721, idet den norske løve med øksen måtte udgå. I det nye kongevåben fra 1819 indsattes på Norges plads i hovedskjoldets andet felt Slesvigs to løver, og i tredje felt tilføjedes i stedet våbenmærkerne for Island, Færøerne og Grønland. I midterskjoldet indsattes Lauenburgs hestehoved (fig. 8).

Ændringen fik naturligvis også indflydelse på toldtegnene, der i stedet for kabinetsvåbenet fremover kun skulle indeholde treløvevåbenet. Frederik VII, der i januar 1848 efterfulgte Christian VIII og samme år afskaffede enevælden, resolverede i 1852, at der skulle fremstilles ensartede toldtegn med »hele monarkiets våben«, altså kongevåbenet. Våbenet kan allerede ses på en af de første skrivelser, som kongen i marts 1848 udsendte til toldstederne: »Placat angaaende Indførselen af fremmede fortoldede Varer fra Hertugdømmerne Slesvig og Holsten« (fig. 8). Plakaten var en af de sidste, som Generaltoldkammeret og Kommercecollegiet stod for, inden de afløstes af ministerierne samme år. De gamle toldtegn skulle indsendes til omsmeltnng.

I 1903 ændredes det islandske skjoldmærke fra stokfisken til falken. I Island var man utilfreds med stokfisken, som man mente uretmæssigt var blevet optaget i det danske kongevåben

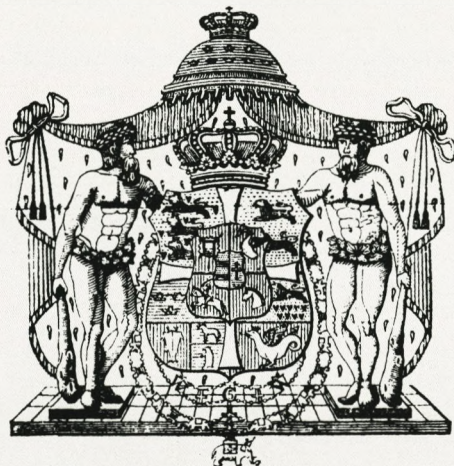
Placat

for Kongeriget Danmark,

angaaende

Indførselen af fremmede fortolbede Varer, samt af inden-
landske Manufactur-, Fabrik- og Haandværks-Varer fra
Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen.

Christiansborg Slot, den 29de Marts 1848.

Kjøbenhavn.

Fig. 8. Frederik VII's »placat« givet på Christiansborg den 29. marts 1848. På titelbladet ses det såkaldte fuldstændige kongevåben med dets pragtstykker: kronet baldakin, våbentelt, kronet kongevåben (1819), to vildmænd som skjoldholdere samt Dannebrogordenens og elefantordenens kæder (Told • Skat-museet).

Fig. 9. Toldtegnet af 1. september 1951 uden Islands falk (Told • Skat-museet).

af danskerne. Stokfisken anvendtes på segl i 1400-tallet af de lübske købmænd i Bergen, der handlede med Island, og blev i 1500-tallet anerkendt som Islands våben. Men det er korrekt, at det var en dansk konge, Frederik II, der optog stokfisken i kongevåbenet. Efter, at Island i 1944 var udtrådt af rigsfællesskabet, bestemte Frederik IX i 1948, at den islandske falk skulle udgå af kongevåbenet (fig. 9).

Ved dronning Margrethe II's tronbestigelse 1972 skete den mest omfattende ændring af det kongelige våben siden Frederik II, idet mærkerne for hertugdømmerne samt de Goters og Venders udgik, men der skete ingen ændring af toldtegnene.

Toldvæsenets organisation var blevet ændret i 1854, da der oprettedes et

generaldirektorat som styrelse for toldvæsenet. Generaldirektoratet anvendte et flot segl med det store rigsvåben (det kronede kongevåben fra 1819) (fig. 10).

Våben på toldkamre

I 1800-tallet blev der bygget toldkamre over hele Danmark. De fleste fik som symbol et skilt af træ med monarkens monogram og navnet på toldstedet. Fra midt i 1800-tallet skulle kongens monogram stå i gul farve (guld). Sidst i århundredet blev træskiltene udskiftet med jernskilte. Omkring 1910-1912 skulle toldstederne have helt nye, røde, emailerede skilte med ægte forgyldte bogstaver og tal samt sorte skygger.²

Selv om skilte med monogram var det almindelige, skete det, at et toldkammer i stedet skiltede med enten det store eller det lille rigsvåben. Det gamle toldkammer i Ålborg fra 1827 an-

Fig. 10. Generaltolddirektoratets segl 1854-1865. Det flotte, kronede kongevåben er af 1819-typen (Told • Skat-museet).

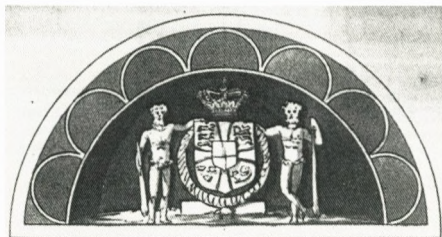

Fig. 11. Fåborg toldkammers rigsvåben 1837, som Generaltoldkammeret fik bremset, da man havde besluttet, at kun monarkens kronede monogram måtte anvendes på toldkammerbygningerne (Rigsarkivet).

vendte et kronet, rundt skilt med de tre løver. På tegningerne over Fåborg toldkammerbygning fra 1837 havde arkitekten over indgangspartiet skitseret et kronet kongevåben mellem to vildmænd (fig. 11), men det satte Generaltoldkammeret sig imod, og toldstedet måtte nøjes med Frederik VI's

kronede monogram. Esbjerg gamle toldkammer havde over indgangsdøren et stenrelief med de tre løver og ni hjerter, men uden krone (se forsiden). Der sad også et våbenskjold over indgangen til Svendborg toldkammer fra sidst i 1800-tallet. Det var et kronet kongevåben af 1819-typen, som stadig fandtes, da Told- og Skatteregion Svendborg forlod bygningen i 1990'erne.

Heller ikke arkitekt Hack Kampmann (1856-1920) tog den uskrevne regel om, at der ikke måtte bruges våbenskjolde til udsmykning af toldkammerbygninger, særlig højtideligt. På det flotte toldkammer i Århus fra 1901 blev indgangspartiet prydet med et helt specielt kongevåben, et stort, kronet treløvevåben omgivet af små våbenskjolde med skjoldmærker for de lande, der indgår i kongetitlen (fig. 12).

Fig. 12. Århus toldkammers kongevåben 1901. Arkitekt Hack Kampmann blæste på bestemmelsen om, at man skulle nøjes med kongens monogram (foto: forfatteren).

Fig. 13. Ålborg toldkammers kronede kongevåben fra 1902 (foto: forfatteren).

Fig. 14. Langebro Toldkontrols våbenskjold pryder stadig bygningen, der i dag tilhører Københavns kommune (foto: forfatteren).

De samme våbenmærker gentoges på små, farvestrålende skjolde i toldkammerets forhal. Idéen har Hack Kampmann formentlig fået fra porttårnet på Frederiksborg slot, hvor der sidder en lignende skjoldordning, bestilt af

Christian IV i 1620. Skjoldmærkerne er dog ikke helt de samme. På Frederiksborg er den norske løve og Øsels ørn med, mens de mangler i Århus, som til gengæld har Lauenburg, Grønland og Færøerne.

Ålborg toldkammer fra 1902 blev på samme måde forsynet med et stort, kronet våbenskjold over indgangen (fig. 13).

Sidst i 1800-tallet blev der i København bygget en lille toldkontrolbygning, der først hed Børsens Toldkontrol, men omkring århundredskiftet blev kaldt Langebro Toldkontrol. Her er over indgangen anbragt et stenrelief med et kronet treløvevåben. Løverne er dog leoparder, som man i den heraldiske terminologi kalder løverne, når hovedet ses forfra. Det er altså samme skabning, der kaldes løver, når dyret ses i profil. Langebros tre leoparder har fire hjerter foran sig og fire bag sig. Det niende hjerte sidder under den nederste leopard (fig. 14).

Horsens toldkammer nøjedes med Christian IX's kronede monogram over indgangen, men på kontorerne sørgede Kampmann for at anbringe lampestativer med treløvevåbenet og inskriptionen Horsens Toldkammer (fig. 15).

Landegrænsen

Da toldvæsenet i 1949 fik nye uniformer, godkendtes et såkaldt særmærke for etaten, et kronet, ovalt skjold med de tre løver og ni hjerter lagt på en krydstav og en Neptunfork (fig. 16). Særmærket blev brugt som emblem på uniformsjakken og på huen.

Ved oprettelsen af Direktoratet for Toldvæsenet 1966 blev særmærket anvendt som toldvæsenets nye logo på brevpapir og blanketter. Mærket fik hurtigt øgenavnet »toldlusen«.

I 1970'erne opsattes ved alle

Fig. 15. Horsens toldkammers lampestativ, der indtil midt i 1900-tallet gav lys til toldkammerets skrivepulte (Told • Skat-museet).

Fig. 16. Toldvæsenets særmærke af 1949, der anvendtes på uniformer og kasketter. Merkestaven og Neptunforken skal symbolisere handel og søfart (tegnet af Fr. Britze).

Fig. 17. Våbenet på landegrænseskiltet fra 1970'erne, tegnet af Claus Acton Friis (foto: forfatteren).

grænseovergange mellem Danmark og Tyskland et fornemt landegrænseskilt tegnet af professor Acton Friis (fig. 17). Når hjerterne her er søblade, ligger der en gammel, heraldisk diskussion bag. Middelalderens kongelige segl var kun mellem 2 og 8 cm i diameter. Feltet uden om de tre løver var strøet med små figurer, der lignede hjerter. Da det blev kendt fra gamle, fornemme våben-

bøger, at de små figurer var røde, tog danskerne dem til sig som hjerter. De blev folkeeje og har spillet en stor rolle i dansk symbolik og digtning, ligesom de ses på mønter, frimærker og skildrehuse.

Heraldikerne mener dog, at de små figurer oprindeligt er tænkt som søblade, som det også fremgår af middelalderlige våbenbeskrivelser. Derfor hedder det i den ministerielle betænkning om Margrethe II's våben af 16. november 1972, at de tre danske løver er »ledsaget af ni såkaldte søblade«. Tilsvarende fik landegrænseskiltet søblade.

Til slut kan tilføjes, at Øresunds toldvæsen førte tre løver lagt på to krydsede ankre i sit våben, mens Grænsegendarmeriet benyttede det danske kongevåben som korpsets mærke.

1. Jf. Holger Munchaus Petersen: Kongeligt toldtegn. Toldernes legitimation – Kongernes våben. Zise 1987 s. 73-87 samt generelt Dansk Toldhistorie I, II og III. Kbh. 1987, 1988, 1989.
2. Holger Munchaus Petersen: Her er stedet – om skilte og skiltning. Zise 1991 s. 4-33.

Den sidste gendarm på Broagerland

af Kristian Dalgaard¹

Jeg er født i 1921 i Glyngøre. Som så mange andre på den tid kom jeg ud at tjene hos bønderne som 14-årig. Jeg blev landvæsenselev i 1940 i Hjerndrup ved Christiansfeldt og indkaldt til militærtjeneste som dragon i Randers i 1942. Den 29. august 1943 blev militæret interneret af tyskerne og hjemsendt i oktober. Så kom jeg i arbejde igen hos bønderne, nu som forkarl. I juni 1945 blev de sidste fem årganges soldater genindkaldt, jeg som vagtsoldat i Grenå. Det var uden løn dengang, og jeg mistede en ret stor indtægt, men fik så til gengæld indblik i det arbejde, som blev mit kommende job, nemlig vagttjeneste.

Efter krigen manglede man personale ved Grænsegendarmeriet, og mens jeg var soldat i Grenå, blev de ledige stillinger slået op. Vi var nok ti mand fra mit vagthold, som søgte gen-

darmeriet i Gråsten i oktober 1945. Jeg blev hjemsendt i november 1945 og fik igen plads som forkarl, men det var svært for mig at se en fremtid som landmand. Efter samråd med min kommende svigerfar rykkede jeg gendarmeriet for svar. Kort efter modtog jeg et brev, hvori der stod, at jeg skulle indsende mine anbefalinger og min forholdsattest. Det var her en fordel, at jeg ikke havde haft noget med tyskerne at gøre under besættelsen.

Grænsegendarm

Den 20. maj 1946 stillede jeg på korpskontoret i Gråsten hos korpsvagtmester Lauritzen og fik midlertidig tjeneste ved Lydersholm. Alle ansættelser var midlertidige for, at man altid kunne flyttes rundt. Her gjorde jeg

Brunsnæs 1947. Kristian Dalgaard på vagt sammen med en af de artillerister, der umiddelbart efter 2. verdenskrig deltog i grænsebevogtningen.

Ingrid og Kristian Dalgaard fotograferet 1951 foran gendarmboligen i Brunsnæs, der siden skulle blive deres private bolig.

tjeneste indtil 1. december og boede på et værelse hos en hjemmetysk familie, hvor manden sad i Fårhuslejren. Min forlovede og jeg ville gerne giftes, men vi kunne ikke finde et sted at bo. Gennem en bekendt hørte jeg om en ledig lejlighed ved Iller strand. Jeg forhørte mig hos overvagtmester Finnerup, om der manglede gendarmere i området. men det gjorde der ikke. Jeg søgte alligevel korpsskontoret i Gråsten, og fordi jeg havde skaffet en lejlighed, fik jeg en stilling.

Den 4. december 1946 blev jeg gift med Ingrid, fik 75 kr. i månedlig lønforhøjelse på grund af giftermålet og kom 6. december kørende til Broagerland på min BSA 350 med Ingrid bagpå - i snevejr. Lejligheden på Iller Strandvej lå i staldlængen af et lille

husmandssted på resterne af det store Iller teglværk, der var blevet nedlagt i 1938. Ejeren var den danske stat, der havde beslåglagt husmandsstedet som tysk ejendom, og forpagteren hed Gustav Zimmer.

Der var adgang til lejligheden gennem vaskerummet, og den bestod af køkken, stue og soveværelse. Muren i køkkenet var revnet, så der trængte lugt ind fra det tilstødende roerum, og køkkenet stank af roer. I soveværelset var murene sorte af fugt. Der var ingen elektrisk lys, og eneste varmekilde var en lillebitte ovn i stuen. Vinteren 1946 var en af de hårde isvintre.

Jeg skulle invigileres² en kort tid hos overgendarm J.A. Sørensen, og mit distrikt strakte sig fra Kejsersdom til »det store træ« ved Busholm, en strækning på omkring tre km. I ferier og på fridage skulle jeg afløse i nabo-distriktet, og min vagtrute strakte sig på den måde fra Cathrinesminde teglværk til Busholm. En sjælden gang måtte vi også gå vagt helt til Rendbjerg.

Vi var 3^{1/2} fuldtids ansatte gendarmere ved distriktet. Vores vagtplan bestod af fire timers vagt, otte timer fri i syv døgn. Den ottende dag havde vi fri, som oftest på en hverdag. Efter fridagen var den nye syvdøgn periode forskudt fire timer i forhold til ugen før, således at hele døgnen efterhånden blev dækket ind. Hver syvende uge havde vi en dobbelt fridag, der altid faldt på en lørdag-søndag.

Broagerland var delt i to afsnit, Skelde og Skodsbøl. Der var ansat omkring 25 mand i hvert afsnit. Min afsnitleder i Skodsbøl var J. Finnerup. Han udbetalte løn, afgav skriftlige indberetninger og inspicerede ruterne.

Gendarmboligen i Brunsnæs er oprindeligt opført som tjenestebolig af det tyske toldvæsen i 1873. Fiskerhuset til venstre var bygget i 1870, men blev oversvømmet under stormfloden 1872. Belært af denne erfaring byggedes gendarmboligen 1 meter højere. Til højre anes haven til Brunsnæs færgekro. I baggrunden har sommerhusene bredt sig.

Inspektionen deltes med inspektionsvagtmester N.P. Nielsen, Brunsnæs, der også stod for vagtplanerne.

Jeg er vokset op ved Limfjorden og nød at komme til at gå vagt ved Flensborg fjord. Det var også meget mere afvekslende end ved Lydersholm. Ellers var det en barsk tid lige efter krigen. Der var mangel på alt, og ydermere blev vintrene usædvanligt hårde.

På vagtruten var der små papbeklædte hytter ved Brunsnæs og Midtskov på størrelse med et gammeldags lokum. Her kunne vi søge ly, hvis det blev for koldt. Det var ganske vist imod vores instruks, men blev dog accepteret, hvis inspektionen ikke overraskede os i hytten. Vi skulle opdage dem og være udenfor, før de nåede

frem. Ellers kunne vi jo sove på vagten. Inspektionen foregik på alle tider af døgnet og kom altid ganske uvarslet. På en vagt kunne der være tre inspektioner, eller der kunne gå flere dage uden, men vi blev altså nøje overvågede. Også om vi kom og gik rettidigt.

De første måneder var lidt hårde for os to. Ingrid kendte ingen og længtes hjem. Den første juleaften ved Illerstrand skulle jeg på vagt klokken 20. Et ældre kollega-par forbarmede sig over os og inviterede os begge til en kop kaffe, hvilket betød, at jeg måtte snyde for min vagt en times tid. Det tog han ansvaret for, men jeg var meget beklemt ved situationen, da jeg kun var aspirant.

Brunsnæs en vinterdag engang i 1950'erne. Iført Toldgrænsekorpsets uniform bevogter Kristian Dalgaard en privat anløbsbro.

I marts 1947 flyttede vi over vejen til en væsentligt bedre lejlighed. Her var elektricitet, som var en stor lettelse, men det kneb med brændsel. Skræddergaard, vores vært, fældede lidt efter lidt et mirabellahegn, som vi brændte direkte fra roden for at holde varmen. Næste vinter købte vi brunkul hos H. Horn i Broager. Vi var økonomisk småt kørende, men i flere år havde vi en god kredit hos ham.

På vagt

I perioden efter krigen var Sydslesvig fyldt med flygtninge. Mange forsøgte at undslippe en udsigtsløs tilværelse ved at snige sig ind i Danmark, hvor forholdene trods alt var bedre. Når

fjorden frøs til, forsøgte en del at komme den vej, og adskillige gange blev der skudt varslingskud efter grænseoverløberne. Der blev også fanget en enkelt på Broagerland, som det var lykkedes at komme uset i land.

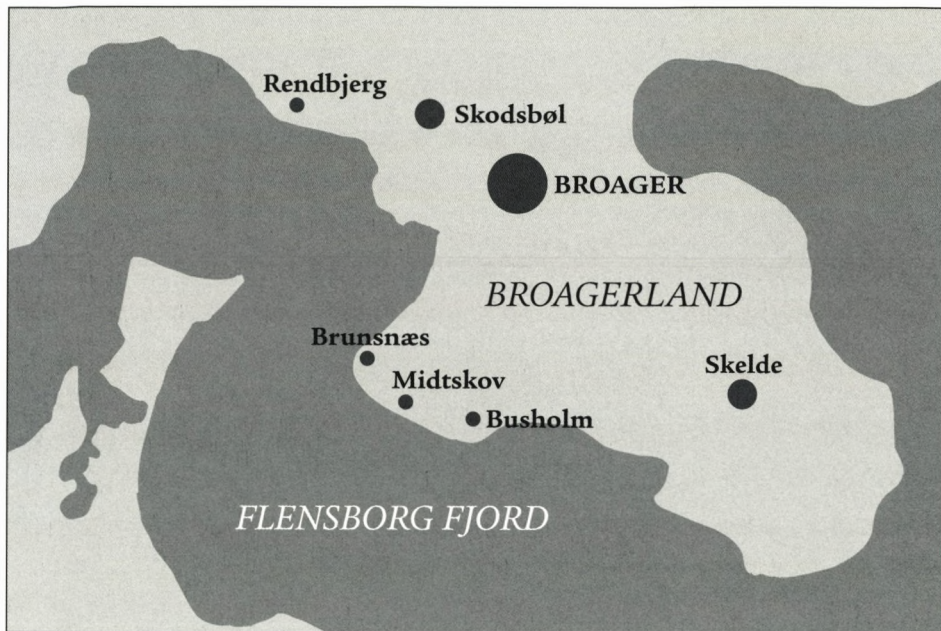
En gendarm måtte naturligvis ikke være mørkerød, men det kunne nu være meget ensomt at gå vagt en nat ved Busholm. Tjenestetiderne var meget uvante for mig, og det krævede en stor omstilling at vænne sig til de skiftende vagttider. Vi var bevæbnede med en 9 mm belgisk Browning pistol, som havde et hagekors stemplet i sig. Det var våben, der var beslaglagt hos tyskerne. Pistolen var et godt våben, som lå fint i hånden og var præcist skydende. Vi blev endvidere udrustet med en batterilygte og en fløjte. I fløjten stod indgraveret: HJÆLP.

Uniformen var den meget maleriske lyseblå uniform, som egentlig var en dragonuniform. Farven stammede helt tilbage fra gendarmeriets oprettelse i 1839, da det var et rytterkorps. Uniformen havde en høj krave, som godt kunne være generende at gå med en varm sommerdag. Min første uniformsjakke var af kradsuld og falmede hurtigt, mens benklæder og kappe stammede fra før krigen og var af god kvalitet.

Vi var et militært opbygget korps og gik derfor altid i vores blå uniformer. Jeg brugte ikke civilt tøj, og jeg havde solgt min eneste toradede habit til Skræddergaard for at få råd til en barnevogn til vores datter Randi. Det er mit indtryk, at vi i vores festlige uniformer blev opfattet som et positivt indslag i egnens hverdag. Gendarmene var ikke bange for at blande sig i de

Kristian Dalgaard følger vagtsomt et mistænkeligt fartøj på den stærkt trafikerede Flensborg fjord.

sager, der rørte sig på egnen, og jeg oplevede også, at vi blev betragtet som en naturlig del af lokalbefolkningen, selv om vi kom fra vidt forskellige egne af landet. Det var nok ikke en direkte ordre, men det var en klar henstilling til os gendarmere, at vi skulle have det godt med lokalbefolkningen. I Skelde var gendarmene med til at starte idrætsforeningen og anlægge fodboldbanen. Som helhed tror jeg, at vi havde et godt ry lokalt.

I 1948 flyttede jeg med min lille familie om til »Bejnes«, Iller Strandvej 32. Det ejedes dengang af Klugman. I stuen boede en kollega, Otto Nissen, og vi havde loftsetagen. Lejligheden gav os en del forbedringer, især en elkogeplade. Før brugte vi primus til daglig og komfur, når der skulle laves større portioner. Vi fik også næsten rigtig toilet, hvor vi kun skulle skylle

efter med en spand vand. Før måtte indholdet jo graves ned i haven.

Som naboer til os to kolleger boede endnu en gendarm, Åge Harritsøe. Vi tre par havde det fint sammen. Vore børn var omtrent lige gamle, og vi kom godt ud af det både i tjenesten og i vores fritid. Festede vi, var det altid sammenskudsgilde, og vore koner havde det også fint sammen. Da Ingrid måtte syv uger på hospitalet med en underlivsbetændelse (så lang tid tog det dengang), passede Therese Harritsøe som en selvfølge vores Randi. Vi havde ikke råd til at betale noget for det, men vi var jo meget taknemmelige, og det støttede sammenholdet mellem os unge gendarmere.

Åge Harritsøe var en meget korrekt gendarm, der altid gjorde honnør tre meter fra sin overordnede og på bedste militæriske vis meldte, hvad der var

sket på vagten. Det gjorde vi andre kun overfor kaptajn Madsen fra Sønderborg. Åge oplevede alligevel at få en påtale, som vi morede os over. På grund af en podagra gik han med en tennissko på den ene fod. Finnerup gjorde ham klart, at der til den blå uniform hørte sorte sko. Åge var en utrolig dygtig og ivrig jæger. På havet kunne han ofte skyde sin lille båd fuld af ænder og edderfugle, og han leverede jævnlige til egnens hoteller.

I juni 1948 blev jeg udnævnt til grænsegendarm og var altså nu tjenestemand. Jeg tjente 1950 kr. om året + et tillæg på et par hundrede kr. Det fortæller nok ikke meget i dag. Det var mere end postbudene, der altid har hørt til de dårligst lønnede tjenestemænd, men ikke nær så meget, som en faglært arbejder fik. Til gengæld var vi sikrede gennem pensionen, som virkelig betød noget dengang, da der kun fandtes en lille aldersrente. Vi talte aldrig løn med egnens folk. Måske var der lidt tabu over det, men jeg er ikke i tvivl om, at teglværksarbejderne misundte os vores faste løn og tjenestemandsstatus med statspension.

Jeg har heldigvis altid haft et godt sovehjerte, og det var et held for mig, da nu Randi blev større, og der kom mere uro i huset. På grund af de skiftende vagter var der ingen mulighed for vore koner at tage arbejde eller passe andres børn, når der var en træt eller sovende mand i huset. Ellers gav de skiftende vagter naturligvis de samme problemer, som vi kender fra skiftehold. Det er ikke en sund måde at leve på, og jeg døjede som mange af mine kolleger med smerter i maven, men det var betingelsen.

I 1950 flyttede vi til gendarmboligen i Brunsnæs, som vi endnu bebor (Brunsnæs Fjordvej 26). Dengang var det en tjenestebolig, som vi overtog efter gendarm Niels Mikkelsens død. Da vi gav en fast procentdel af vores løn i husleje, fik vi noget mere plads for vores penge.

Fiskere og smuglere

Mit arbejde ved fjorden var mangesidigt. En del af det må betegnes som politimæssigt, mens resten var kontrol- og overvågningsopgaver.

Alle, der gik i land på kysten, skulle inkvireres. Fiskerne blev spurgt, hvor de havde været, og om de havde noget ulovligt med. Vi skulle kontrollere, at alle både var låsede med kæde og hængelås, og at årer og åregafler var fjernet. Båden måtte ikke kunne bruges af uvedkommende.

De registrerede danske og tyske erhvervsfiskere i Flensborg fjord havde ret til at gå i land på nærmeste danske eller tyske kyst for at rede deres garn. Vi skulle så kontrollere deres fiskepas. Tyveri fra hyttetæppe eller bådenes damme forekom ikke, dengang vi gik vagt langs kysten. Det var alt for risikabelt.

Det var et almindeligt syn dengang, at der blev blusset ål på de stille sommeraftener. Vi skulle i starten påse, at der ikke blev brugt lystre (ålejern) med en harpun anbragt mellem de savtakkede kæber. De blev forbudt, fordi de spiddede ålene, som led unødvendigt. I 1950'erne blev det ved bødestraf på 100 kr. forbudt at bruge de dengang almindelige ålejern (uden

harpun). Fiskeriet var nok for effektivt, og erhvervsfiskerne klagede over skader på deres net og ruser. Hobbyfiskerne måtte så bruge andre fangstmetoder. Da ingen overgik de forbudte ålejern i effektivitet, var der mange, der på snedig vis stadig brugte dem. Så blev det helt forbudt at blusse fra 1. april til 1. november, og så var det slut, fordi der ikke var ål at fange i de lovlige måneder.

En enkelt Brunsnæsboer fortsatte dog uden skrupler med at blusse ål. Endda med ulovligt jern. Da han havde den frækhed at stage sin båd lige forbi mit hjem med sin ulovlige fangst, sagde jeg til ham, at det kunne han ikke være bekendt overfor mig. »Det kan jeg heller ikke«, svarede han, og jeg så det aldrig mere.

Vi skulle påse, at der ikke blev hentet strandsand ulovligt ved vore kyster. Lodsejere, der boede ved egen strand, måtte tage til eget brug, og så var der en to-tre andre steder på Broagerland, hvor alle måtte hente sand til eget brug. Efter kystfredningsbestemmelserne på Broagerland fra 1906 måtte der hentes sand fra føromtalt Bejnes hus ved Iller strand og 150 m mod syd. Her var der imidlertid ikke noget sand, så vi så stiltiende til, at sandet blev hentet lidt nærmere Brunsnæs, hvor der jævnligt sandede til.

Der blev smuglet meget lidt dengang. I alt fald det vi var bekendt med. En lokal beboer og fritidsfisker var dog under mistanke for at smugle, men længe kunne vi ikke tage ham på fersk gerning. En nat, hvor han og to andre kom hjem fra fiskeri med håndvod, stod gendarm J. A. Sørensen og ventede på dem ved Cathrinesminde bromole.

Den ene gik ind ad molen før de andre og svarede påfaldende højt på Sørensens spørgsmål, at de kun havde været ude at fiske. De to andre skyndte sig at smide noget i vandet, da de hørte ordvekslingen, og det så jeg i min kikkert fra nogen afstand, hvor jeg stod i skjul. Da de alle var kommet ind, fandt vi en vandtæt beholder, fyldt med smuglervarer. Finnerup og politiet blev alarmeret, og de skyldige fik deres straf.

Det var spiritus, cigaretter og cigarettepapir, som var de eftertragtede smuglervarer dengang. Varerne blev købt i Tyskland dage i forvejen og blev så sænket med bøje til senere afhentning. Det var naturligvis ikke min eneste smuglersag, men bevogtningen dengang var så effektiv, at det var meget risikofyldt at være smugler. Mine andre oplevelser fra dengang er fra småtingsafdelingen.

Det var en betingelse, at ikke-hjemmehørende både, der lagde til på kysten, skulle noteres i en bog, der indtil 1952 var placeret på et lille bord i forstuen til tolderbygningen, Brunsnæs Fjordvej 26, hvor vi boede. Kollegerne havde adgang til vores forstue, hvor bogen var placeret. Efter 1952, hvor der blev placeret officielle hytter langs kysten, blev indskrivningen flyttet over til den hytte, der kom til at ligge i Brunsnæs. I bogen skulle bådens navn, fører og antal passagerer noteres. Ligeledes ankomst- og afsejlingstidspunkt. Det gjaldt også de mange robåde fra sejlkubberne i Flensborg og Gråsten, der var hyppige gæster i Brunsnæs. Indskrivningsbogen er bevaret i mine gemmer.

I området var der lidt krybskytteri. Vi havde mistanke om, hvem det var,

men det lykkedes aldrig at tage ham på fersk gerning, selv om vi prøvede på det. Selvfølgelig kendte vi til kæresterier og folks små sidespring, men det skulle vi nok sørge for at holde tæt med.

Tolder

I april 1952 skiftede Grænsegendarmeriet navn til Toldgrænsekorpset. Hvor vi før var et militært korps, der indgik som en del af Danmarks forsvar, blev vi nu et civilt korps. Det synlige tegn på forandringen var, at vores blå uniform blev udskiftet med en sort. For mit vedkommende startede det med, at jeg fik en sort regnfrakke straks. Senere blev min blå kappe farvet sort, men kappens lodne kvalitet gjorde, at den smittede af på den blå uniform i lange tider. Først i slutningen af 1953 fik jeg min første sorte uniform. I 1952 var jeg på syv ugers skole på Toldboden i København. Foruden toldloven havde vi dansk, regning, engelsk og tysk.

Bevæbning og bevogtningsopgaver ændredes ikke i det nye korps. Derimod blev vores vagtplan lavet om. En overgang fik vi en seks timers sammenhængende vagt med mulighed for at skubbe de manglende to timer efter aftale med kollegerne. Denne vagtplan blev i 1960'erne afløst af en otte timers vagtplan, som vi alle oplevede som en klar forbedring. Der var stadig døgnvagt langs kysterne, men der kom ingen erstatning for de kolleger, som gik af eller søgte væk.

I 1969 blev Toldgrænsekorpset nedlagt. Efter min mening fordi vi var et

præventivt virkende korps, der ikke kunne fremvise de store indtægter. Politikerne besluttede derfor at indlemme os i toldvæsenet. I starten sorterede vi under Padborg distriktstoldkammer, der bevogtede hele grænsen fra Als til Vesterhavet. Det skete ikke uden bitterhed. For os gamle gendarmere var det en tvangsindlemmelse, som vi ikke på noget tidspunkt havde søgt. Samtidig betød det, at ansatte i toldvæsenet med færre år i tjenesten fik større anciennitet end os »nye«, der kom ind.

For mange af mine kolleger fra Gråsten og Egersund betød det, at de fik tjeneste ved Padborg distriktstoldkammer, mens jeg fik lov til at fortsætte min vagttjeneste ved Brunsnæs. Kort efter blev distriktet delt, og mit vagtområde administrativt flyttet under Sønderborg. Dog skulle jeg, som var den eneste kystvagt, forflyttes til Padborg. Det protesterede jeg kraftigt imod, idet jeg henviste til den store afstand, der var til Padborg. Efter en måneds tid fik jeg papir på, at jeg var blevet flyttet under Sønderborg med tjeneste indtil videre i Brunsnæs. Jeg åndede lettet op.

Jeg fik nu det, vi kaldte »fri tjeneste«. Det betød, at jeg som den sidste »gendarm« på Broagerland havde hele kysten som mit arbejdsområde. Jeg lagde selv min vagtplan indenfor de 40 ugentlige timer, og vagten skulle fordeles, så der både var aften, nat og weekendtjeneste. Mit arbejde gik stadig ud på at registrere og give bro- og bådeholdstilladelser, kontrollere for ulovligt fiskeri og overvåge kysten for smugleri og ulovlig landgang. Jeg brugte ofte cyklen for at komme rundt. Tog jeg

bilen, var det for egen regning. Jeg var glad for den ordning, og det passede mig godt med den store grad af frihed, der var knyttet til min tjeneste.

Den 1. juni 1972 var det slut. Da blev jeg forflyttet til tjeneste som vagtmester i distriktstoldbygningen i Sønderborg. Knap 26 år havde jeg været gendarm på Broagerland, ganske vist under mange forskellige titler. Min

sidste var toldbetjentformand. Oprindeligt var vi 45 mand til at bevogte de 30 km kyst, vi har på Broagerland, og det faldt i min lod at være den sidste.

1. Nedskrevet af Chr. Frederiksen, Brunsnæs.
2. Invigileres: være føl ved.

Tillader hr. toldforvalteren

af Niels J. Vange

Den 1. august 1951 startede jeg som toldelev på Lemvig toldkammer. Arbejdstiden var mandag-lørdag fra 8 til 5, hvortil kom helligdagsarbejde på flagdage. En måneds tid forinden havde jeg hos kontorchef Henriksen fremstillet mig selv og et ny erhvervet bevis på en overstået realexamen. Personalechefen vurderede mine chancer for at blive en af de 15 udvalgte mellem 450 ansøgere pessimistisk, men det må have beroet på et fejlskøn. Der var i hvert fald langt flere end 15 deltagere på årgangens senere toldelevkursus. Det anede jeg intet om ved min tiltræden og kunne derfor i en periode sole mig i troen på at være noget ganske særligt.

Min tro fik dog nogle alvorlige grundskud af chefen, den imponerende toldforvalter Edgar Hansen, som jeg af ren og skær uvidenhed kom til at kalde hr. Hansen og ovenikøbet tiltalte med et utidigt familiært De. Toldkammeret havde seks ansatte, og ad den sædvanlige, tjenstlige kanal modtog jeg fra yngste toldassistent, Grønborg Pedersen, en belæring om korrekt tiltale af en så betydningsfuld person som en toldforvalter i lønramme 7. Tiltale med De var forbeholdt rengøringskonen, kontorassistenten og de to toldassistenter, mens højere lønrammer tiltaltes i 3. person, hr. toldforvalter, hr. overtoldassistent, og spørgsmål indledtes med et: Tillader hr. toldforvalteren?

Rengøringskonen Else Grummes-

gaard var en udslidt og krumbøjet aldersrentenyder, som for en ussel betaling mødte op hver morgen, for almindelige mennesker fik fodtøj på. Når vi andre indfandt os, var der rent overalt og tændt op i samtlige kakkelovne.

Kontorassistent Ella Bech Pedersen blev min nærmeste foresatte. Hun var fra egnen, hvor man kendte til endnu mere familiære tiltaler end De.

Efter et halvt år skulle jeg underkastes en toldelevprøve. Jyllands overtoldinspektør Jark i egen høje person forestod en skriftlig og mundtlig eksamination i min forståelse af lærebogen. Mine forberedelser til den skelsættende begivenhed var foregået under befalet medvirken af yngste toldassistent. Forståelsen beroede imidlertid reelt på kontorassistentens engagerede og kompetente indsats, og i starten af min karriere var hun absolut hovedårsagen til min arbejdsglæde. Hun var for resten også nydelig at se på.

Med en fyldepen som eneste redskab fik jeg lært at føre toldbøger, foretage mønstringsforretninger, udstede søfartsbøger og duelighedsbeviser i sejladslads (mens der var anskaffet stempler til at klassificere de søfarendes egnethed til udkigstjeneste).

En betydelig, hjemmehørende fiskerflåde gav i perioder stor travlhed med mønstringsopgaver, og især den årlige ommønstring var belastende. Samtlige skibes bemandingslister

Tre unge toldelever 1954, fotograferet i en åbenbart munter stund. Med pipe forfatteren, i midten senere regionschef på Lolland-Falster Lind Johansen og til højre Erik Greisen, der forlod toldvæsenet.

skulle fornyes for et gebyr på 6,50 kr. Toldforvalteren havde gjort den iagttagelse, at de fleste bemandingslister efter de første tre sider var ubrugte. Vi fik derfor besked på at udklippe og arkivere disse tre sider og indklæbe nogle hos bogtrykkeren fremstillede nye sider, som toldforvalteren havde betalt af egen lomme, hvor også de opkrævede gebyrer fandt en foreløbig holdeplads. Personalets udbytte af transaktionen var, at vi slap for at gøre regnskab for alle de genbrugte bemandingslister, ligesom arkiveringen blev mere overskuelig.

Kassen skulle gøres op hver dag og pengene bortset fra skillemønter og nogle få, mindre sedler afleveres til

toldforvalteren, som selv førte kassejournalen. Næste morgen lå toldbøgerne på mit skrivebord. Normalt i godkendt tilstand, men et eksempel på det modsatte står prentet i min erindring. Jeg havde indført en bestemt transaktion i den forkerte toldbog og forsøgt at skjule min brøde ved hjælp af et viskelæder. Det miserable resultat blev forsynet med denne påtegning af toldforvalteren: »Der må ikke viskes i bøgerne. Eleven har fået en balle«. Tro mig. Det fik han også.

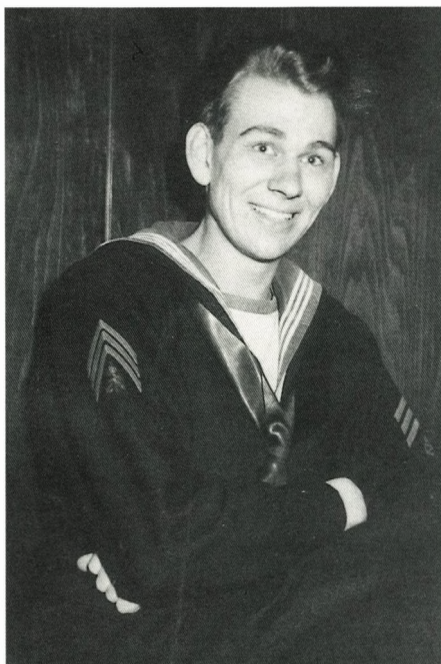
Trods sit bryske væsen havde toldforvalteren et godt forhold til Lemvigs borgere, men han tålte ikke forsinkede indbetalinger. Den sidste dag i hver måned inspicerede han kassen ved

middagstid, hvorpå han ofte fandt anledning til at minde udvalgte restauratører om de gældende betalingsfrister.

Til gengæld var han ikke så nøjeregnende med det, der i dag hedder dyberegående kontrol. Fiskerne havde den særdeles favorable ordning, at de anmeldte ankomst fra udenlandsk havn ved at føre Dannebrog på mesanen og dermed tilkaldte en tolder, der fik skipperens underskrift på en tolddeklaration (som dengang hed et revers) om, at man kun medbragte et kilo kaffe. Vor tids forkætrede og forhånede postkasseordning har altså en forløber.

Denne toldertjans overtog jeg, da jeg havde opnået en vis anciennitet, men jeg må med skam tilstå, at jeg aldrig har set et eneste kilo af den deklarerede kaffe. Langt mindre noget af det, der i øvrigt måtte være medbragt. Tjansen var en morgentjans, som sammen med tømning af postboksen skulle være tilendebragt så betids, at jeg kunne møde på kontoret klokken 8. Det hændte, at jeg stillede min cykel op ad den inderste fiskekutter, men denne parkeringsmetode opgav jeg efter den oplevelse, at cyklen med dagens post på bagagebæreren fandt vej til fiskerihavnens bund. Hjælpsomme fiskere bistod med bjærgningsarbejdet, og heldigvis så toldforvalteren gennem fingrene med, at posten var gennemblødt og lugtede af fisk.

Samme overbærenhed udviste han ikke, da revisionen kom på besøg, og det viste sig, at kontorets pengekasse rummede betydeligt mindre, end regnskaberne lød på. Det hang sammen med, at skibs- og havneafgifter nok

Niels J. Vange som marinesergent på Middegrundsfortet midt i 1950'erne. Det var elevtiden på Lemvig toldkammer, der lærte ham somandskundskab.

efter reglerne skulle betales før afsejling og udklaring, men at Lemvigs skibsmægler og toldforvalterens svoger var én og samme person, der havde vundet hævde på at betale, når hans økonomiske situation tillod det. Derfor bestod toldkammerets kassebeholdning hin ulyksalige dag næsten udelukkende af ubetalte skibsmæglerregninger.

Toldforvalteren reagerede prompte med en generalskideballe til mig og en ophidset telefonopringning til skibsmægleren. Alt sammen overvåget af revisionen, forstås. På under fem minutter indfandt en brødebetyngt skibsmægler sig med de manglende kontan-

ter. Endnu en effekt af skuespillet var, at toldeleven fik lov at fortsætte.

Biindtægter til toldelever var der ikke noget, der hed, men til gengæld opnåede jeg et andet, uvurderligt frynsegode: ubegrænset rådighed over toldjollen mod at varetage vedligeholdelsen indenfor en budgetramme på 100 kr., hvoraf Falck skulle have de 40 for at flytte jollen til og fra vinteropbevaring i toldpakhuset. Jollen var en sejlbåd af kragejolletypen med 24 m² sejl og en kahyt med to køjepladser.

En biindtægt på 5 kr. opnåede jeg dog som duepasser. Toldforvalteren var inkarneret avler af Strasser-duer, og toldeleven skulle varetage korrespondancen med de tyske Strasser-klubber samt passe duerne under toldforvalterens ferie. Pasningen gik ud på, at duerne fik frisk vand og nøje fastsatte portioner duemad fra diverse sække. Dueslaget var indrettet på toldkammerets loft, og det udskiftede vand blev hældt ud af et tagvindue. En morgen opdagede jeg til min rædsel, at tagvinduet stod åbent efter gårsdagens

vandudskiftning, men jeg blev aldrig krævet til regnskab for manglende raceduer.

Fodringen medførte trængsel ved fodertruget, og ved én lejlighed blev en halv voksen due af ædel afstamning tragisk nok trampet ihjel under min ene træsko på den mest makabre facon. Den endte bogstaveligt talt som en fjerkranset glidebane på en lille meters længde. Jeg fjernede sporene ved hjælp af en spartel og forbigik tragedien i tavshed. Også toldforvalteren viste ved denne lejlighed en tilsvarende diskretion.

Set fra vor tids normer og resultatkrav kan dette strejftog give læseren et forkert indtryk af den ballast, som elevtiden i Lemvig gav mig. Den viste sig senere at være særdeles værdifuld og fuldt på højde med andre toldelevers ballast. Det var med en klump i halsen, at jeg efter to år måtte forlade en læreplads, som havde givet mig uendelig meget. Først og fremmest ved at gøre en stærkt hæmmet og usikker dreng til en slags mand.

Øresund på dansk og svensk

af Mikael Venge

Told i Øresund i 900 år var det stort anlagte emne for det nye Told•Skatmuseums åbningsudstilling sidste år. Fra 1100-tallets Skånemarked til vor tids Malmøfærger. Midt imellem selvfølgelig den undertiden noget skamredne Øresundstold som det store slagnummer. Ønsker man et mere håndgribeligt minde om den imponerende udstilling og de mange utroligt flotte plancher, er dette fyldige

katalog et godt tilbud. Snurrige gamle fotografier og festlige karikaturtegninger veksler med statelige prospekter, kobberstik og originale dokumenter. I en ligefrem, causerende stil giver udstillingens arrangører fra de danske og svenske toldmuseer den historiske baggrund i en række i og for sig velformulerede, men desværre udokumenterede essays. Efter svensk mønster er der klistret nogle siders

Hvor er toldkontrollen? I 1862 indførtes pasfrihed mellem de nordiske lande, og den blev brugt. I ret overvældende grad, som det ses af dette litografi fra Kvæsthusbroen, hvor en færge fyldt med nordiske studenter får en stormende velkomst. Illustration fra det dansk-svenske værk om told i Øresund.

»referenser« på, lange opremsninger af bogtitler, som de kvikkeste af læserne kan sætte sig til at gætte, hvor hører hjemme, når forfatterne nu ikke har orket. Fremgangsmåden anbefales ikke.

Desværre må man også konstatere, at de to svenskere ligger under for den i danske øjne lidt kedelige tendens, at de glemmer, at Skåne faktisk var dansk. I starten skriver de meget pænt, at Danmark var »ensam strandägare«, selv om jeg finder udtrykket lidt kunstigt. Danmark »ejede« jo ikke den skånske kyst. Skåne, Halland og Blekinge var simpelthen danske landskaber og havde været det siden tidernes morgen. Nået op i 1500-tallet lurer åbenlyst forestillingen om Skåne som svensk, og den samme forestilling må udtalt ligge bag beklagelsen over, at den dansk-svenske strid ikke blev bilagt før i 1800-tallet, hvorved ellers »mycket lidande kunnat undvikas«. De to herrer forestiller sig vel næppe, at Danmark godvilligt skulle have udleveret en trediedel af sit territorium. De lukker simpelthen øjnene for, at det nuværende Sydsverige vitterligt var dansk indtil 1658. Roskildefreden bliver med et elegant snuptag ført tilbage til stenalderen. Forestillingen er uhyre

udbredt i Sverige, men det ville have klædt de to deltagere i et dansk-svensk projekt for en gangs skyld ikke at ligge under for den.

Uden nationale ligtorne og ret banebrydende, baseret på egen forskning (denne gang dølget under rubrikken Kilder), er heldigvis Holger Munchaus Petersens afsnit om Øresunds færgefart fra de første hjuldamper i begyndelsen af 1800-tallet indtil vore dages flyvebåde, som Munchaus har snuppet indfrosne i et flot prospekt, hvor de for en gangs skyld ligger stille på rad og række. Bogen slutter festligt med Munchaus' både muntre og sagkyndige skildring af smugleriet, som også tydeligt har nydt kunstneres og karikaturtegneres bevågenhed.

Trods lidt malurt kan bogen absolut anbefales. Ved sin rigdom af oplysninger og illustrationer vil den bevare sin værdi, når udstillingen forlængst er gået alle udstillingers gang.

Holger Munchaus Petersen, Jan Berggren, Rickard Bengtsson: Øresunds Told - Tull i Öresund. Udgivet af Told- og Skattestyrelsen og Tullverket. 252 sider, 150 kr. Forhandles i Told • Skat Museum, Langelinie Allé 21, 2100 København Ø.

Norske toldkamre

af *Mikael Venge*

Fusionen i Danmark fremtræder indtil videre som enestående. Såvel i Norge som i Sverige og Finland lever tolddirektoraterne i bedste velgående. Det er nok noget af forklaringen på, at vore nordiske brødre hæger ganske anderledes om de gamle toldbygninger, som denne prægtige billedbog om de norske toldkamre er udtryk for. I Norge har man desuden tradition for kvindelige tolddirektører, hvilket muligvis arkitektonisk kunne være en fordel. Bogens forord er skrevet af toll- og avgiftsdirektør Marit Wiig, men det er hendes forgænger, Frida Nokken, nu Nordisk råds direktør, der takkes af forfatteren for at have pudset ham på opgaven.

Bernhard Høiden (født 1931) er selv gammel tolder, mangeårig redaktør af Norsk Tolltidende, bestyrer af Norsk Tollmuseum og billedredaktør på »Det norske tollvesens historie«. I 1979 skiftede han spor og blev distriktstoldchef i Oslo (toll-distriktssjef kalder nordmændene det), men efter pensioneringen har han genoptaget sin toldhistoriske virksomhed. Bogen vidner om hans indgående førstehåndskendskab til det norske toldvæsen, der strækker sine fangarme fra Norges sydspids Flekkerø, hvor Christian IV installerede et toldsted, til det arktiske Hamnerfest i Finmarken.

En dansker kan kun misunde nordmændene de mange fint restaurerede toldbygninger og nu også værket om

dem, selv om der er tale om en glittet fremstilling, primært egnet til repræsentative formål og uden videnskabelige prætentioner af nogen art. Billedteksterne er mere end sparsomme, og selve fremstillingen bevæger sig absolut kun på overfladen. Her må man til den store, norske toldhistorie, hvis man vil vide mere. Høiden skriver ellers et smukt, forståeligt norsk, skyn-der vi os at notere. Når nordmændene vil være elskværdige, er det faktisk som at læse dansk.

For dog at slå sig lidt i tøjret har man i Norge valgt at genoplive den gamle betegnelse toldbod. Man er dog ikke gået så vidt som at fjerne ordet toldkammer, der syner prominent på mange toldbygninger, og vi under da også bestemt nordmændene deres nynorske egenart. Et andet særpræg udgøres tilsyneladende af en vis puritanisme. De gamle, norske fotografier af toldpersonalet, højtideligt opstillet foran toldkammeret, adskiller sig fra de tilsvarende danske på et lille, men markant punkt. Der er ingen, der ryger! Med dette nummers forside som en sjælden undtagelse står der uvægerligt på de danske fotografier en Knagsted i forgrunden med en tændt cigar. Måske er det tilfældigt, men det kunne se ud til, at det norske toldvæsen, hvad tobakken angår, havde en anden virksomhedskultur end vores toldetat.

De sidste årtiers rationaliseringer

Personalet ved Bergens toldkammer omkring 1920. Bergenserne er lidt finere på det og insisterer på at sige toldkammer, hvor man i resten af Norge som et led i den nynorske vækkelse har genoplivet det middelalderlige udtryk toldbod. Bergens toldkammer er opført 1761 som erstatning for Christian IV's nedbrændte træbygning. Hele det historiske Bergen raseredes 20. april 1944 af en stor eksplosion, men toldkammeret er nu smukt restaureret. De mærkelige, abstrakte figurer på gavlen er stenblokke, der skulle have været hugget ud som Merkur og Justitia samt øverst kronen, men skulpturerne blev opgivet af sparehensyn. Frederik V levede som bekendt helt til 1766, men først under hans efterfølger blev der råd til et forgyldt, kongeligt navnetræk. Illustration fra »Norske tollboder«.

har selvsagt også ført til nedlæggelse af mange toldstationer i Norge. Det er forekommet, at norske toldbygninger er blevet solgt, men de fleste (ofte skønt beliggende mellem fjelde og fjorde) er i stedet taget i anvendelse som ferieboliger til toldetatens ansatte. Begrundelsen lyder fikst, at de holdes i beredskab »for fremtidig bruk i en eventuell ny smuglings-situasjon«

(s. 100). Resultatet – at de idylliske, gamle tolderhuse bevares og holdes i tiptop stand – kan ingen da heller have ondt af.

Et sympatisk værk, der også rummer mange minder om unionen med Danmark.

Bernhard Høiden: Norske Tollboder. Toll- og Avgiftsdirektoratet, Oslo 2000.

På falderebet

af Mikael Venge

Et vemodigt blik på udsigten over det københavnske Birmingham, gamle manuskripter sorteret, hanket op i de sidste, ikke særligt presserende opgaver. Alt lod til at være i den skønneste orden, da korrekturen af årgangens og mit sidste Zise ubarmhjertigt afslørede tre sider, der var snehvide som Afrikakortet omkring Nilens kilder, før dr. Livingstone arriverede med sine indfødte bærere. Som om det ikke var nok, røbede et hastigt vue, at det ellers interessante nummer bestod af lutter toldhistorie. Tre brave, gamle tolderes hver for sig fængslende bidrag, men ikke et ord om skat. I et told- og skat-tehistorisk tidsskrift! Deadline tikker ubarmhjertigt, redaktøren river sig fortvivlet i håret, men når nøden er størst, er lykkehjulet nærmest. Vi giver den historiske roulette et ordentligt skub og træder forventningsfuldt et skridt tilbage, mens de mange årstal suser forbi.

Midt i forrige årtusinde ser det ud til, at hun taber pusten. Et 500 års-jubilæum ville jo ikke være den ringeste finale, men lykkehjulets hidsige snerren bliver til en sindig gnækken, før pilen når 1501. 95, støn, 96, ralle, 97, dybt suk. 1497! En ond skæbne ser ud til at hvile over dette Zise. Bevares, 1497 er da et nydeligt årstal. Vasco da Gama sejlede fra Portugal på sin første jordomrejse, men for told- og skattehistorikeren er det især året for det ældste, bevarede Øresundstoldregn-

skab. Ganske vist et uhyre interessant regnskab, der afspejler kong Hans' erobring af Sverige. Den danske orlogsflåde gik til makronerne, og i Helsingør ankom flere nederlandske skuder i ramponeret og udplyndret tilstand, en enkelt ligefrem skudt læk, idet orlogskaptajnerne åbenbart havde opkrævet deres private Sundtold i rum sø. Her var Øresundstolder Hans Pedersen dog barmhjertig og lod de ramponerede skipper slippe toldfrit igennem som et plaster på såret.

Men skatten? Mirakuløst tændes som i en tegneserie en lys idé over den panikslagne redaktørs iltre lokker. Var det ikke i 1497, at Danmarks første Gallup-undersøgelse blev iværksat? Endda med skattepolitisk sigte! Hvad mente danskerne om regeringens skattepolitik? Var beskatningen tyngende, mild eller passende?

Hvilket mirakel. Farvel tre snehvide sider! Sandheden i ære bør vi dog straks tilføje, at Gallup anno 1497 måske ikke levede helt op til vor tids strenge krav. Der blev således ikke anvendt telefoner. Initiativet var ellers svensk. Det var en trængt rigsforstander Sten Sture, som stillet overfor udsigten til kong Hans' sejrige hær tyede til et slag under bæltestedet. I sin nød påstod han, at bønderne i Danmark blev beskattet usædvanlig hårdhændet, hvilket øjensynligt skulle opildne de svenske bønder til at afvise kong Hans' kandidatur.

Påstanden blev taget særdeles alvorligt og medførte, at der over hele Danmark blev indkaldt til »stør-møder«, hvor samtlige herredsfogeder og to agtede bønder fra hvert sogn blev afkrævet en udtalelse om kongens skattepolitik.¹ Resultatet af denne hastigt improviserede Gallup-undersøgelse blev et lodret dementi af Sten Stures ufine påstand. Fynboerne benægtede indigneret, at kong Hans skulle have forarmet og beskattet menigmand, og fra de øvrige dele af riget indløb givetvis lignende svar. En kritisk lyse-slukker vil måske indvende, at spørgsmålene var ledende, og at myndighederne styrede undersøgelsen med hård hånd. Alligevel røber den faktisk meget om samtidens syn på beskatningen.

Det fremgår, at de danske bønder i Sten Stures perfide karikatur blev beskattet så hårdt, at de ikke længere havde heste eller okser, »men bønderne med deres hustruer drager harve og plov«. Dette skræmmebillede blev naturligvis afvist, men gået på klingen måtte fynboerne dog bekende, at nogle skatter blev de faktisk afkrævet, nemlig »dem, de af rette årlig bør at give hans nåde«. Her sigtes til de faste skatter af jorden, men gået endnu mere på klingen måtte bønderne også indrømme, at der blev givet »landehjælp« (ekstraordinære skatter).

Her er vi tydeligt nået til det kildne punkt, for de gode fynboer kaster sig ud i en serie ivrige begrundelser for disse skatters berettigelse. Først understreges det, at de var bevilget af rigsrådet, det senmiddelalderlige parlament, og at bønderne også selv havde givet deres samtykke. Pudsigt nok præcis den fremgangsmåde, som kong

Hans' håndfæstning foreskrev. Her gik alt rigtigt til, synes meningen at være. Dernæst var skatterne gået til de mest glimrende formål. Standardbegrundelsen udgjorde ellers krigen mod Sverige, men sikkert med velberåd hu pegede fynboerne i stedet lidt abstrakt på, at kong Hans havde »frigjort« riget til alles nytte. Der menes utvivlsomt indløst pantelen, altså statens gæld, hvilket gav kronen større indtægter og dermed mindskede behovet for skatter. I sidste rubrik understreges det, at fynboerne ikke ville nægte kongen »mulig hjælp« – skatter til passende formål – men at kong Hans heller ikke havde »forskattet« andet.

Efter denne smukke bekendelse til skattestatens velsignelser og begmand til den usportslige Sten Sture tillader pladsen, at vi forlader defensiven og går offensivt til værks. Uden at nogen ser det, skubber vi lidt til rouletten og når frem til 1522. Et trist årstal, hvor statskassen var gabende tom. Årsagerne lader vi ligge, men som en hilsen til selskabets afgående formand, hvis de Kagerup bønder skulle volde ham bryderier (som vi dog ikke tror), skitseres i få ord, hvorledes embedsværket tacklede denne budgetkrise af 1522. Løsningen blev meget originalt en formueskat af det sølv, der i form af bestik, hårspænder og bæltter beroede i bøndernes gemmer.² Lyspunktet bestod i, som Erik Arup i sin tid påpegede,³ at sølvtoj øjensynligt var udbredt som husgeråd hos de danske bønder først i 1500-tallet, men denne pointe har nok været spildt på skatteyderne.

Fra flere sjællandske herreder er der bevaret fortegnelser over rige bønder

og deres værdier. Således også fra de tre nordsjællandske herreder, der svarer til den nuværende told- og skatteregion Hillerød. Overskriften lyder meget betegnende: »Tryherreds mænd, som ere formuelige på sølv, penninge, øksne og køer, hver ved sit navn og formue og i hvad by, som de bo, og hvis tjenere de ere og udi hvad sogn særdeles«. Tjenere var tidens betegnelse for fæstebønder, og rubrikken angav altså navnet på godsejeren. Som man ser, gik skattevæsenet grundigt til værks.

Om det stadig gælder, skal vi lade usagt, men i 1522 synes især Asmin-derød sogn at have rummet mange rige bønder. Tibirke hævder sig ligeledes flot, idet sandflugten endnu ikke var sat ind. Bælter, spænder, bægre og bindeker, de ugifte kvinders hovedsmykke, registreres flittigt. Skattefogeden må altså være trængt ind i bøndernes boliger og have ransaget deres gemmer. Fortegnelsen toppes af moder Sigbrits fæster i det nu forsvundne Skuerød ved Freerslev og rigsmarsk Mogens Gøyes forpagter på Hillerøds-

holm, det senere Frederiksborg, som begge ansattes til en formue på 400 mark. Lidt udenfor nummer falder møllerne, som normalt var skattefrie, men under Esbønderup anføres en Jens Møller, som havde ikke færre end fem sølvbælter foruden skeer og bindeker »og andet småsølv og øksne og køer som en anden rig bonde«, lyder det begejstret. Skattesatsen androg 1 gylden af hver 40 marks formue (6,25%), og ligningen afslører, at der fandtes rige bønder af et format, der kunne måle sig med mange adelige godsejere.

1. Nye Danske Magazin V. København 1827 s. 149-152.

2. Danske Magazin 5, II. Kjøbenhavn 1889-1892 s. 38-50. Jf. Erik Ulsigs spændende analyse i værket Danmark i Senmiddelalderen, redigeret af Per Ingesman. Århus 1994 s. 116-120.

3. Erik Arup: Danmarkshistorie II. København 1932 s. 383.

Indhold

Erling Svane:
Toldens våben.....85

Kristian Dalgaard:
Den sidste gendarm
på Broagerland.....99

Niels Vange:
Tillader hr. toldforvalteren109

Mikael Venge:
Øresund på
svensk og dansk113

Mikael Venge:
Norske toldkamre115

Mikael Venge:
På falderebet117

